

SAVOL-JAVOBLAR TIZIMI ORQALI BOSHLANG‘ICH SINFLAR O‘QUVCHILARINING DIALOGIK NUTQINI RIVOJLANTIRISH.

Boymurodova Sarvinoz Sapparali qizi

Nizomiy nomidagi O‘zbekiston milliy pedagogika universiteti 2-bosqich talabasi

Annotatsiya: *Mazkur maqolada boshlang‘ich ta‘lim jarayonida savol-javoblar tizimi orqali o‘quvchilarning dialogik nutqini rivojlantirish masalasi o‘rganiladi. Dialogik nutq o‘quvchilarda mustaqil fikrlash, muloqotga kirishish, fikrni to‘g‘ri ifoda etish hamda o‘zaro hurmat va ijtimoiy moslashuvni shakllantirishda muhim ahamiyat kasb etadi. Ushbu maqolada savol-javoblar jarayonining ahamiyati, zamonaviy pedagogik yondashuvlar, metodik usullar va ularning boshlang‘ich sinf o‘quvchilari nutqini rivojlantirishdagi o‘rni tahlil qilinadi. Shuningdek, sohada mavjud ilg‘or tajribalar va tavsiyalarga o‘rin berilgan.*

Kalit so‘zlar: *boshlang‘ich ta‘lim, dialogik nutq, savol-javoblar tizimi, nutqni rivojlantirish, kommunikativ ko‘nikma, og‘zaki muloqot, o‘qituvchi va o‘quvchi faolligi.*

Ta‘lim jarayonida dialogik nutq – o‘quvchining o‘z fikrini erkin va to‘g‘ri ifodalay olishi, suhbatdosh bilan muloqotga samarali kirisha bilishi orqali namoyon bo‘ladi. Aynan boshlang‘ich ta‘lim bosqichida o‘quvchilar nutqi – ularning kelgusidagi ijtimoiy hayotida muhim ahamiyatga ega bo‘lgan ko‘nikmalar shakllanadi. Boshlang‘ich sinf o‘quvchilarining dialogik nutqini rivojlantirish o‘quv-tarbiya jarayonining asosiy maqsadlaridan biri sanaladi. Bu jarayonda savol-javoblar tizimi asosiy vosita sifatida namoyon bo‘ladi, chunki o‘quvchilarning bilish faoliyatini faollashtirish, bilim o‘zlashtirish darajasini oshirish va umumiy nutq faolligini rivojlantirishga xizmat qiladi. Savol-javoblar tizimi yordamida o‘quvchilar o‘z fikr-mulohazalarini erkin bayon qilish, suhbatga kirishish va uni davom ettirish, savol berish va unga javob qaytarish, o‘zga o‘quvchining fikriga navbat bilan munosabat bildirishga o‘rganadilar. Bu esa, muloqot madaniyati va ijtimoiy moslashuv, ishonch bilan gapirish, jamoa ichida o‘z o‘rnini topish ko‘nikmalarini shakllantirishga bevosita ta‘sir ko‘rsatadi. Savol-javoblar tizimi orqali o‘quvchi faqat kafolatlangan an‘anaviy savollarga qisqa javob berishga emas, balki mazmunli suhbatga, mustaqil fikr bildirish, tahlil va baholash elementlarini o‘zida aks ettiruvchi muloqotga kirishadi. O‘qituvchi tomonidan to‘g‘ri tashkil etilgan savol-javoblar jarayoni o‘quvchining bilish faoliyatini rag‘batlantiradi, ularni yangi bilimlarni anglash va ularni hayotiy faoliyatda qo‘llashga chorlaydi [1].

Boshlang‘ich ta‘limda muloqot va nutq madaniyati asoslarini shakllantirish, avvalo, o‘qituvchining o‘quvchilar bilan olib boradigan muloqotining samaradorligiga bog‘liq. Bu borada savol-javoblar tizimi eng muhim va samarali metodlardan biridir. Savollar turli darajada, bosqichma-bosqich berilishi, individual va guruhli ishlar orqali o‘quvchilar nutq faolligini rag‘batlantirish, ularning motivatsiyasi va qiziqishini oshirish uchun xizmat

MODERN PROBLEMS IN EDUCATION AND THEIR SCIENTIFIC SOLUTIONS

qiladi. Savol-javoblar tizimi orqali olib boriladigan dialogik muloqot o'z navbatida, o'quvchilarning faolligini oshiradi. Bu jarayonda bolalar o'qituvchining savollariga javob berish bilan cheklanib qolmay, o'zlari ham fikr bildiradi, farq va o'xshashliklarni taqqoslaydi, tengdoshlariga savol beradi, mustaqil xulosa chiqaradi. Dialogik nutq jarayonida o'qituvchi o'quvchi fikrining lo'nda, aniq, asosli ifoda etilishiga e'tibor qaratadi, so'z boyligini kengaytiradi va yangi so'zlarni qo'llashga undaydi. Savol-javoblar savol-berish, mulohaza qilish, fikrlarini asoslash, suhbatdoshga e'tibor qaratish, uning fikrini eshitish va ularga nisbatan o'z pozitsiyasini aniqlash imkonini beradi. Shu bilan birga, savol va javoblar muhitida muloqot ishtirokchilari o'rtasida yaqinlik, hamkorlik, o'zaro hurmat va samimiylilik rivojlanadi. Bunday usullar orqali o'quvchilar nutqi faqat an'anaviy ko'rinish – darsga javob, matn yodlash, she'r aytishdan ko'ra kengroq, erkinroq, ijodiyroq tus oladi. O'qituvchi uchun muhim jihatlardan biri – savollar va javoblarni to'g'ri, aniq va o'z vaqtida berish, har bir o'quvchining faollik darajasiga monand ravishda muloqotga jalb qilish, ularning nutq malakalarini hisobga olish va har bir o'quvchining individual imkoniyatlarini ochishdir. Bu jarayonlarda noan'anaviy savollar, ochiq savollar, kontekstual va motivatsion savollardan foydalanish afzal hisoblanadi. Chunki bunday savollar orqali o'quvchilar o'z fikrlarini asoslashi, yangi muammolar yechimini topishi, mustaqil tahlil yuritishi va amaliyotda foydalanishni o'rganadi. O'quvchilarda dialogik nutq ko'nikmalarini shakllantirish uchun muntazam va tizimli ravishda turli interaktiv mashg'ulot, rolli o'yinlar, mini-diskussiyalar, guruhli muhokamalar, fikr almashishlar, hayotiy mavzular yuzasidan muloqotlar tashkil etiladi. Bunday o'yin va mashg'ulotlar bolalarning o'zaro muloqotini kuchaytiradi hamda ijtimoiy faolligini oshiradi. Savol-javoblar tizimi nutq faolligini oshirish, interfaol metodlarni joriy etish, ochiq va erkin muloqot asosida o'quvchilarning so'z boyligini boyitish, orfografik va grammatik me'yorlarni shakllantirish hamda ular yordamida bolalarda og'zaki va yozma nutqni rivojlantirish imkonini beradi. Dialogik muloqot mashg'ulotlari bolalarda o'rganilgan yangi so'z va iboralarni faol qo'llash, mustaqil fikrlash, nutqni to'g'ri va lo'nda bayon etish, bahs-munozara yuritish kabi talablarga javob beradigan ko'nikmalarni shakllantiradi [2].

Boshlang'ich sinflarda o'qituvchining savol qaytarish usullari, savolni guruhga, barcha sinfga yoki alohida o'quvchiga berish, javoblar uchun vaqt va imkoniyat yaratib berishi – har bir bolani teng huquqli muloqot ishtirokchisiga aylantiradi. Axborot texnologiyalari va o'yin elementlaridan foydalanish savol-javob jarayoniga interaktivlik, samaradorlik va qiziqarli tus beradi. Dialogik nutq tuzishda bolalarning shaxsiy tajribasi, hayotiy voqealari, oilasi, atrof-muhiti haqidagi savollar yoki o'quvchilar kundalik hayoti bilan bog'liq mavzulardan foydalaniladi. Bu ularga o'zlarini erkin his etish, muloqotga faol kirishish, o'zaro yaxshi munosabatlarni mustahkamlashga xizmat qiladi. Bundan tashqari, savollar asosan ochiq tipda bo'lib, o'quvchilar mustaqil javob topishga ulgura oladilar, o'zlarining nuqtai nazarini ishonch bilan ifoda etadilar. Ishonchli va samarali savol-javob tizimi o'quvchilarni bilimli bo'lishga, adabiy materiallarni to'g'ri o'qishga, o'rganilgan darslik,

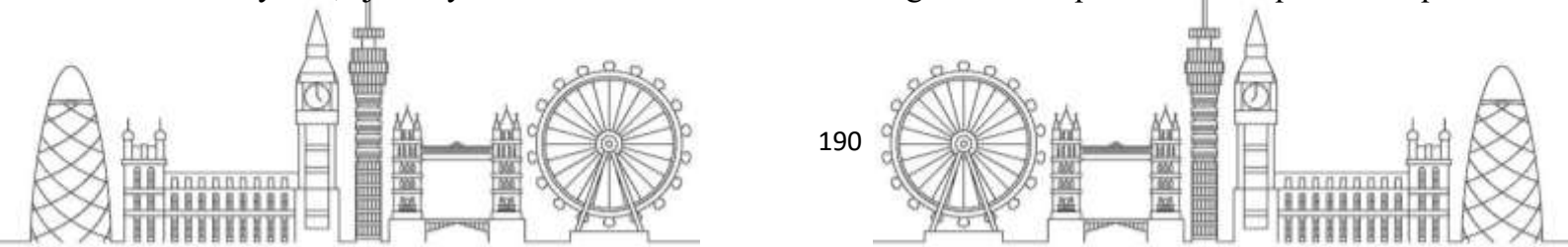
MODERN PROBLEMS IN EDUCATION AND THEIR SCIENTIFIC SOLUTIONS

ertak, hikoya va hayotiy lavhalardan foydalanishda faol ishtirok etishga vosita bo'lib xizmat qiladi. O'qituvchi tomonidan yanada chuqur savollar berilsa, o'quvchilarda o'zaro tezkor, to'g'ri va asosli nutq namoyon bo'ladi. Bu esa maktab o'quvchisida erkinlik, o'z-o'ziga ishonch, muloqot madaniyati va ijtimoiy ko'nikmalar shakllanishiga olib keladi [3].

Boshlang'ich sinflarda savol-javoblar tizimi yordamida dialogik nutqni rivojlantirishning o'ziga xos metod va texnikalari mavjud. Ular jumlasidan: "Muammoli vaziyatlar tahlili", "Hayotiy vaziyatni rolli o'ynash", "Guruhiy savollar va javoblar", "Ochiq savollarga javob berish", "O'qituvchi va o'quvchi rollarini almashtirish", "Kutilmagan vaziyatda gapirish", "O'zaro fikr almashinish" va boshqa usullarni aytish mumkin. Har bir texnika o'quvchi faolligini oshirish, muloqot jarayonida ishtirok etish, mustaqil va erkin gapirish, nutqni boyitish kabi vazifalarni bajara oladi.

Savol-javob asosida tuzilgan dialogik o'yinlar, asarlar bo'yicha muhokamalar, har xil hayotiy mavzularga bag'ishlangan suhbatlar, muammoli vaziyatlarning tahlili, shaxsiy hayotdan misollar keltirish kabi mashg'ulotlar o'quvchilarda so'z boyligini kengaytirish va nutq madaniyatini shakllantirishda eng samarali yo'l hisoblanadi. Mazkur jarayonlarda o'qituvchi o'zining kuzatuvchanligi, savol va suhbatlarini o'z o'quvchisining dunyoqarashi, qiziqish va ehtiyojlariga mos olib boradi. Savol-javob tizimida eng muhimi, o'quvchining fikriga e'tibor, ularning to'g'ri yoki noto'g'ri javobiga baho bermaslik, balki har qanday fikr-mulohazaga tanqidiy va mustaqil yondashuvga o'rgatish lozim. Har bir o'quvchi o'z fikrini izohlash, asoslash, himoya qilish jarayonida so'zlashuv etiketini ham o'rganadi. O'qituvchi esa dialog ichida madaniyatli muloqot, muloyimlik, samimiylik va ishonch muhitini yaratadi. Boshlang'ich ta'limda savol-javob mexanizmini to'g'ri tashkillashtirish orqali bolalarda kommunikativ ko'nikmalar, muloqot madaniyati, ijtimoiy moslashuv, mustaqil fikrlash, tahliliy va baholash faoliyati hamda keng manoda ijtimoiy-tarbiyaviy ko'nikmalar shakllanadi. Shu yo'l bilan o'quvchilarda o'zaro to'g'ri muloqot, beg'amlikdan uzoq, axloqiy va madaniy jihatdan yetuk shaxs sifatida shakllanishi uchun mustahkam poydevor yaratiladi [4].

Joriy qilinayotgan zamonaviy texnologiyalar va interfaol metodik vositalar – axborot texnologiyalari, elektron darsliklar, testlar, audio va video mashg'ulotlardan foydalanish, o'quvchilarning muloqotda erkin ishtirokiga zamin yaratadi. Savol-javob tizimi orqali dialogik nutqni rivojlantirishda yangi strategiyalar, zamonaviy o'yin texnikalaridan foydalanish dialogga boy va interaktiv muhitni shakllantirish, o'quvchilarning individual yondashuv asosida rivojlanishini kafolatlaydi. Amaliyot ko'rsatadiki, savol-javoblar asosida olib boriladigan dialogik mashg'ulotlar natijasida boshlang'ich sinf o'quvchilari nafaqat maktabda, balki oilaviy va ijtimoiy hayotda ham erkin ravishda o'z fikrini anglatish, mustaqil qaror qabul qilishi va axloqiy qadriyatlarni to'g'ri tushuna olishi shakllanadi. Yuqoridagi usullar va texnologiyalardan foydalangan holda, har bir o'qituvchi o'z pedagogik faoliyatida o'quvchining nutq faolligini oshirish, umumiy madaniyatini boyitish, ijtimoiy ko'nikmalarini mustahkamlashga muvaffaq bo'ladi. Nutq va muloqot

MODERN PROBLEMS IN EDUCATION AND THEIR SCIENTIFIC SOLUTIONS

ko'nikmasi shakllanmagan, fikrini erkin va to'g'ri ifoda eta olmaydigan bola kelgusida har bir bosqichda – o'qish, kasb-hunar tanlash, munosabatlar o'rnatishda qiyinchilikka duch keladi. Shu sababli, har bir sinfda, har bir fan darsida savol-javoblar tizimi va dialogik mashg'ulotlar asosiy ko'rinishda olib borilishi lozim. Bu esa, bolalarning har tomonlama rivojlanishi, barkamol shaxsga aylanishi, jamiyatda o'z o'rnini topishi uchun ishonchli asos hisoblanadi [5].

Xulosa

Xulosa qilib aytganda, boshlang'ich ta'limda savol-javoblar tizimi orqali dialogik nutqni rivojlantirish o'quvchilarning faolligini oshirish, nutq va muloqot madaniyatini shakllantirish, mustaqil fikrlash hamda ijtimoiy moslashuv imkoniyatlarini yanada kengaytiradi. Ushbu yondashuv samarasi natijasida o'quvchilar kelgusida turli hayotiy va kasbiy vaziyatlarda nutq va muloqotning to'g'ri yo'lini topish, istalgan muammolarga asosli yechim bera olish, o'z nuqtai nazarini ilgari surish va bahslashish ko'nikmalariga ega bo'ladi. Bu esa, ularni faol, ijtimoiy moslashgan va yetuk shaxs sifatida shakllanishiga katta zamin yaratadi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. Yusupova G.B. Boshlang'ich sinf o'quvchilarining nutqini rivojlantirish usullari, "O'qituvchi", Toshkent, 2021.
2. Pardayev D. Boshlang'ich ta'lim jarayonida dialogik nutqni rivojlantirish, "Fan va texnologiya", Toshkent, 2020.
3. Axmedova N. Inson kommunikativ faoliyatini shakllantirishda zamonaviy pedagogik yondashuvlar, "Pedagogika", 2019.
4. Xayotova D. Boshlang'ich sinf o'quvchilarining muloqot madaniyati, "O'zbekiston milliy entsiklopediyasi", 2022.
5. Eshmuxamedova M. Bolalarda savol-javob madaniyatini rivojlantirish, "Xalq ta'limi", 2023.
6. Bahronov U. Dialogik nutq va savol-javob metodikasi, "Ijtimoiy fanlar", 2021.
7. Xodjayeov A. Boshlang'ich ta'limda kommunikativ ko'nikmalarni rivojlantirish muammolari, "Ta'lim va rivojlanish", 2022.

